

AZ EGYENLŐ ÁLDOZATI ELVEK ÉS A PROGRESSZÍV ADÓZTATÁS AZ IGAZSÁGOSSÁG JEGYÉBEN

VARGA ERZSÉBET

Bánfi Tamás Igazságos adó(rendszer) vagy etikus adózó? (2014) című cikkében azt állítja, nem érdemes az igazságos adórendszer kérdésével foglalkozni, a háromféle egyenlő áldozati elvek alapján akár fejadó is lehetne igazságos. A szokásos modellkeretben ez erősen túlzó megállapítás, ám degresszív adókulcs valóban elképzelhető. Tanulmányomban az egyenlő határhaszon áldozat elvének igazságosságát kérdőjelezem meg, mivel sérti a semlegesség kritériumát.

Másodéves egyetemi hallgatóként a szaktájékoztatóknak meghatározó szerepe volt a választásomban. A pénzügy szak iránti érdeklődésemet Bánfi Tamás véglegesítette, amikor azzal „csalogatott” bennünket, hogy ide csak az jöjjön, aki tanulni szeretne. Negyedéves pénzügy szakosként, amikor kiselőadás témát kellett választani az infláció vagy az adó témaköréből, már biztos voltam benne, hogy az előbbi tárgykörében – amelyet egyértelműen Tamáshoz kötöttem – nem merek kiállni, így maradt az adó. Ma sincs ez másként. Mivel azonban egykori oktatóm, azóta volt főnököm, mint tanszékvezető és mint a doktori disszertációm témavezetője, az adózás területén is alkotott néhány művet, a neki szánt tisztelegő tanulmánykötetben az általa megjelent egyik írásához kapcsolódnék. *Igazságos adó(rendszer) vagy etikus adózó?* című munkájáról akkor is sokat beszélünk, amikor még készülöben volt, de most anélkül fejthetem ki álláspontom, hogy a „szavamba” vágna.

Bánfi Tamás [2014] cikkében arra helyezi a hangsúlyt, hogy az igazságos adórendszer megteremtése helyett az etikus adózót kellene célul kitűznünk, és erre vonatkozóan tesz három javaslatot. Ezek röviden: (1) az adóbevallások nyilvánossága, (2) a korrupció csökkentése érdekében korlátozott készpénzforgalom és (3) az adóparadicsomok elleni küzdelem ajánlása. A kérdés, véleményem szerint, nem lehet kizárólagos, hiszen ha mind a három tétel beváltható is, nem megkerülhető, hogy milyen legyen egy igazságos adórendszer. Etikus adózók mellett ugyanúgy problémát jelent a méltányolható közteher megoszlás. A cikk javaslata szerint ezt megoldhatja a kiadási oldal, de amennyiben egy tágan értelmezett adórendszert tekintünk, mely a támogatásokat, mint negatív adókat tartalmazza, választ kell adni a kérdésre: milyen állami újraelosztás tekinthető igazságosnak. A kiadási oldal másik jelentős tételét, a kormányzati vásárlásokat, az adófizetőknek (és nem fizetőknek) nyújtott közszolgáltatásokat bevonni persze nem lehet egy ilyen tágan értelmezett adórendszer elemzésbe sem, azok valóban külön vizsgálandó kérdéskört jelentenek, hiszen nem elemezhetőek oly módon, mint a jövedelem alapú adók és támogatások.

Az igazságosság fogalma, nehezen kezelhetősége miatt, jogosan nem kedvelt téma. Nemcsak a gyakorlatban, hanem elvi síkon sem értelmezhető egyöntetűen. Míg a hatékonyság fogalmánál a holtteher elvesztés az elemzésekhez egy jól használható kategória,

amiből le lehet vonni bizonyos szintű gyakorlati szabályokat, addig a méltányosság mérésének nincs még ehhez fogható eszköze sem. Az egyenlő használdozati elvek általánosságban úgy kívánják az igazságos adózást megteremteni, hogy az egyes adózóktól azonos áldozatvállalást várnak el. Három fajtája az áldozat meghatározásában tér el. Az elemzésekben használt kiinduló feltételezéseik a következők:

1. Kardinális hasznosságfüggvények
2. Jövedelemtől függő hasznosság
3. Csökkenő határhasznosság [Cullis – Jones 2003]

Az első fajtája az *egyenlő abszolút áldozat elve*, mely azonos hasznosság csökkenést vár el az adórendszerrel: mindenkinek ugyanakkora hasznosságról kell lemondania. Ez a csökkenő határhasznon függvényből adódóan nem jelent mindenki számára azonos adóterhet, a nagyobb jövedelemből mindenképpen magasabb adót kell fizetni, mint az alacsonyabból. Fejadót akkor ajánlana ez a megközelítés, ha a határhasznosságot az adóalap függvényében konstansnak feltételeznénk, azaz mindenki számára minden újabb egység jövedelem azonos pótlólagos hasznot jelentene, függetlenül az éppen elért jövedelem szintjétől. Ugyanakkor, ha megmaradunk a csökkenő határhasznon feltételezése mellett, az egyenlő abszolút áldozat elve degresszív adókulcsot tehet indokolttá: az átlagadókulcsok csökkenhetnek az adóalap függvényében, ami azt jelenti, hogy nagyobb adóösszegekről, de a jövedelmüknek kisebb hányadáról kell lemondani a tehetősebbeknek. A határhasznosság jövedelemre vonatkoztatott rugalmasságának függvénye, hogy progresszív, arányos, vagy degresszív adókulcs teremti meg az igazságosságot [Musgrave 1959].

Az egyenlő áldozati elvek második fajtája az *egyenlő arányos áldozat elve*, mely azonos arányú hasznosság csökkenést vár el az adórendszerrel: mindenkinek a hasznossága ugyanakkora részéről kell lemondania. Ez még konstans határhasznon függvény esetén sem jelent mindenki számára azonos adóterhet, a nagyobb jövedelemből mindenképpen magasabb adót kell fizetni, mint az alacsonyabból, a fejadó lehetősége így teljesen kizárt. A konstans határhasznon függvény ebben a megközelítésben arányos adókulcsokat tesz indokolttá. A határhasznosság szintjétől, meredekségétől, a kezdeti jövedelem-eloszlástól és a szükséges adóbevételről függ, hogy milyen adókulcs teremti meg az igazságosságot [Musgrave–Musgrave 1989].

Az egyenlő áldozati elvek harmadik fajtája az *egyenlő határ áldozat elve*, mely szerint akkor igazságos az adórendszer, ha az utolsó egység adóelvonás mindenkinek ugyanakkora hasznosság csökkenést okoz. Ezt úgy lehet elképzelni, hogy amíg el nem érjük az állam számára szükséges adóbevételt, mindig attól a személytől kell elvonni egy újabb egységet, akinek az a legkisebb hasznosságcsökkenéssel jár. A Bentham-féle utilitarista szemléletet elfogadva ez a módszer a társadalmi összhasznon maximalizálását jelenti, amennyiben eltekintünk az átcsoportosítás (adókötelezettségek teljesítésének közvetlen és közvetett) költségeitől [Stiglitz 2000]. Olyan különleges helyzetben, amikor mindenki azonos szinten konstans határhasznon függvényrel rendelkezik, teljesen mindegy, kitől, mennyit vonunk el. Ugyanakkor, ha megmaradunk a csökkenő határhasznon feltételezése mellett, az egyenlő határ áldozat elve minden esetben progresszív adókulcs alkal-

mazását tekinti igazságosnak, a jövedelmüknek nagyobb hányadáról kell lemondani a tehetősebbeknek [Musgrave 1959].

De mit is jelent ez abban az esetben, ha azt feltételezzük, hogy a határhasznok csak a jövedelem szintjétől függenek, minden más körülmény (vagyon helyzet, ízlések, szokások stb.) figyelmen kívül hagyásával? Amennyiben mindenkinek azonos alakú a határhaszon görbéje, az egyenlő határáldozat elve azt eredményezi, hogy akkor lesznek egyenlők a határhasznok, ha azonos jövedelemszinten történt az utolsó egység adóelvonás, azaz függetlenül a kiinduló jövedelemtől, akár mindenkinél ugyanakkora adózás utáni jövedelmet hagy. Nem megfelelően arra, hogy csak annyi adót kívánunk beszélni, amennyire az államnak kiadásai fedezésére szüksége van, csak egészen kivételes helyzetben fordulhat elő, hogy egy ilyen adórendszer ne sértse meg a semlegesség kritériumát. Ez az egészen kivételes helyzet az lenne, ha a legnagyobb jövedelemmel rendelkező adóalany önállóan rendezné az állam szükségletét, és még így is kisebb lenne az utolsó egység elvonásának határhaszon vesztesége, mint a következő legmagasabb jövedelmet szerző adóalanyé. Ettől eltekintve, minden más esetben lesznek olyan gazdasági szereplők, akiknek a jövedelmi sorrendjük megváltozik abban az értelemben, hogy míg az adózás előtt az egyikük nagyobb jövedelemmel rendelkezett, az adózás után ugyanarra a szintre jutnak. Az adóalanyok egymáshoz viszonyított sorrendjének megváltozása azonban súlyosan sérti a semlegesség kritériumát [Balogh, 2003]. A semlegesség megsértése ellenősztrőző hatásai miatt nyilvánvalóan szembe megy a hatékonyság kritériumával, de hasonlóképpen kijelenthető, hogy *igazságosnak sem nevezhető egy olyan adórendszer, mely a megszerzett jövedelmektől függetlenül juttat különböző személyeket azonos helyzetbe.*

Mindezek után ebben a gondolati keretben érdemes feltenni a kérdést, hogy az egyenlő határhaszon áldozat elve legalább elméleti síkon megállja-e a helyét, alkalmas-e igazságos adórendszer megteremtésére. Mivel a fentebb használt feltételezések mellett egyértelműen kijelenthető, hogy nem, sorra kell venni, hogy melyik kiinduló pont oldható fel. Mi történik, ha a jövedelem alapú adóztatás helyett fogyasztás vagy vagyon alapú vizsgálunk? A határhaszon függvény csökkenőnek tekinthető ekkor is, az egyre nagyobb fogyasztási vagy vagyoni egység egyre kisebb pótlólagos hasznossággal jár. Az egyenlő határhaszon áldozat elve ebben az esetben is odavezet, hogy lesznek, akiknek azonos fogyasztási vagy vagyoni szint jut adózás után, hiába volt valaki jobb helyzetben megelőzőleg. Azt a feltételt, hogy mindenkinek azonos alakú, mértékű a határhaszon függvénye, nem lehet elhagyni, állami szinten az egyéni ízléssel nem lehet számolni. Amíg az állam nem ismeri mindenki hasznossági függvényének pontos alakját, kénytelenek vagyunk azonos függvényeket feltételezni és ebben a gondolati keretben megmaradni. Ekkor viszont, függetlenül az adó alapjától, vagy a hasznossági függvény argumentumaitól, az egyenlő határ áldozat elve nem jellemezheti megfelelő módon az igazságosságot, mivel mindenkinél azonos hasznosságot hagyna adózás után. (Éppen az ellenkezője az egyenlő abszolút áldozat elvének, mely mindenkitől azonos hasznosságot von el.)

A fentiek értelmében, ha a gyakorlat számára használható eredményt kívánunk felmutatni egy igazságos adórendszer megteremtéséhez, akkor az egyenlő áldozati elvek közül az egyenlő abszolút és az egyenlő arányos áldozati elvek jöhetnek érdemben szóba. Mindkettő csak egyéb ismérvek (a határhasznosság jövedelemre vonatkoztatott ru-

galmassága, a határhasznosság szintje, meredeksége, a kezdeti jövedelem-eloszlás és a szükséges adóbevétel) alapján képes eldönteni, hogy degresszív, arányos vagy progresszív adókulcs függvény ajánlható, de a fejadó lehetősége kizárható.

IRODALOMJEGYZÉK:

- Balogh L. (2003): *Döntéssemleges adórendszer elméletben és gyakorlatban*. Doktori (PhD) értekezés, BCE, Budapest.
- Bánfi T. (2014): „Igazságos adó(rendszer) vagy etikus adózó?” *Köz-gazdaság*. 9(4): 99-107.
- Cullis, J. – Jones, P. (2003): *Közpénzügyek és közösségi döntések*. Aula Kiadó, Budapest.
- Musgrave, R. A. (1959): *The Theory of Public Finance: a Study in Public Economy*. McGraw-Hill, New York.
- Musgrave, R. A. – Musgrave, P. B.(1989): *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill, New York.
- Stiglitz, J. E. (2000): *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK Kiadó, Budapest.